

**УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(1939–1945 РР.).
РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКА ВІЙНА (1941–1945 РР.)**

Радянсько-німецькі договори 1939 р. і західноукраїнські землі

Пакт Молотова-Ріббентропа (23 серпня 1939 р.)

Сторони підписання: СРСР (міністр закордонних справ В. Молотов)
і Німеччина (міністр закордонних справ Й. фон Ріббентроп)

Договір про ненапад	Таємний протокол
<ul style="list-style-type: none"> • Гарантія взаємного ненападу на 10 років. • Гарантія взаємного нейтралітету в разі війни однієї з країн. • Взаємні зобов'язання не брати участі в коаліціях держав, спрямованих відповідно проти Німеччини чи СРСР 	<ul style="list-style-type: none"> • Розмежування сфер інтересів Німеччини та СРСР у Східній Європі по лінії рік Нарев, Вісла, Сян: <ul style="list-style-type: none"> ◦ у сфері впливу Німеччини — Західна Європа, Західна та Центральна Польща, Литва; ◦ у сфері впливу СРСР — Латвія, Естонія, Фінляндія, Східна Польща (Західна Україна, Західна Білорусь), частина Румунії (Бессарабія). • СРСР вводить свої війська в Польщу після Німеччини

Наслідки

1 вересня 1939 р. Німеччина напала на Польщу, що стало початком Другої світової війни	17 вересня 1939 р. Червона армія вступила на територію Польщі, розпочавши так званий «визвольний похід»
--	--

«Визвольний похід» Червоної армії

Мета походу	17 вересня 1939 р. Червона армія почала окупацію Західної України та Західної Білорусії з метою приєднання до СРСР
Привід	Захист українців від фашистської агресії
Фронти	Ще 11 вересня 1939 р. СРСР створив фронти: <ul style="list-style-type: none"> ◦ Український (командувач С. Тимошенко); ◦ Білоруський (командувач М. Ковальов)
Результати походу	<ul style="list-style-type: none"> • 22 вересня 1939 р. Львів узято Червоною армією. • 28 вересня 1939 р. німецька армія взяла Варшаву, СРСР та Німеччина уклали договір про остаточний розподіл Польщі. • Протягом 1940 р. понад 20 тис. офіцерів польської армії, які потрапили до радянського полону, було розстріляно в Катині поблизу Смоленська, у Старобільську та Харкові

**Договір про дружбу та кордони між Німеччиною та СРСР
(28 вересня 1939 р.)**

Уточнено кордон між Німеччиною та СРСР по «лінії Керзона»	До СРСР відійшли Східна Галичина й Західна Волинь (51,4 % території Польщі з населенням 13 млн осіб)	До Німеччини відійшли українські Лемківщина, Посяння, Холмщина, Підляшшя (Закерзоння)	СРСР зобов'язався постачати до Німеччини сировину і продовольство
---	--	---	---

Результати радянсько-німецьких договорів 1939 р.

Для Німеччини	Для СРСР	Для України
<ul style="list-style-type: none"> • Свобода дій у Західній Європі. • Значні матеріальні та людські ресурси. • Продовольча та воєнно-стратегічна підтримка з боку СРСР. • Попередження війни на два фронти 	<ul style="list-style-type: none"> • Тимчасовий нейтралітет з Німеччиною. • Територіальне розширення, значні матеріальні та людські ресурси. • Можливість нарощування воєнного потенціалу 	Входження Галичини, Волині, Північної Буковини та частини Бессарабії до УРСР

Входження західноукраїнських земель до СРСР

Територія	Підстави	Юридичне оформлення	Адміністративно-територіальний поділ
Галичина і Волинь	Окупація територій Червоною армією внаслідок «Визвольного походу»	<ul style="list-style-type: none"> • 22 жовтня 1939 р. відбулися вибори до Народних Зборів Західної України під контролем радянських військових. • Народні збори прийняли Декларацію про входження Західної України до складу УРСР. • 1 листопада 1939 р. сесія Верховної Ради СРСР затвердила Закони про возз'єднання Західної України з УРСР у складі Союзу Радянських Соціаліс- 	До УРСР відійшли землі з населенням понад 7 млн осіб. Створено області: <ul style="list-style-type: none"> ○ Львівська; ○ Дрогобицька; ○ Станіславська (Івано-Франківська); ○ Волинська; ○ Рівненська; ○ Тернопільська

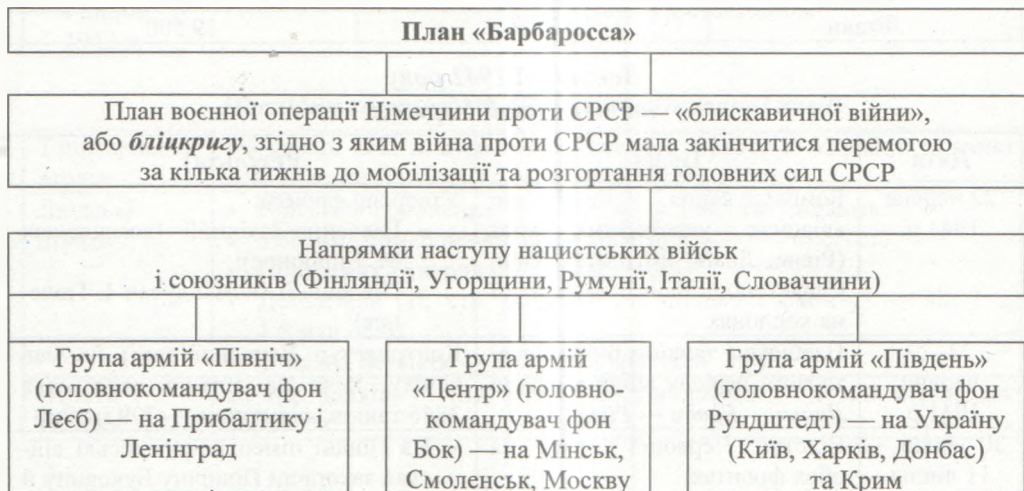
Територія	Підстави	Юридичне оформлення	Адміністративно-територіальний поділ
		тичних Республік	
Північна Буковина і Бессарабія	<ul style="list-style-type: none"> • 26 червня 1940 р. Раднарком СРСР звернувся до уряду Румунії з вимогою повернути <i>Бессарабію</i> та передати <i>Північну Буковину</i> на підставі рішення Народного віча Буковини (листопад 1918 р.) про возз'єднання з Україною. • Під тиском Німеччини румунський уряд задовольнив пропозицію СРСР. 30 червня 1940 р. Червона армія зайняла ці території 	<i>2 серпня 1940 р.</i> Верховна Рада СРСР прийняла рішення про прийняття Бессарабії та Північної Буковини до складу СРСР	<p>До УРСР відійшли території з населенням близько 8 млн осіб.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Створено області — Чернівецька та Ізмаїльська. • З решти території Бессарабії й Молдавської автономної республіки (з 1924 р. перебувала у складі УРСР) створено Молдавську РСР

Радянізація західних областей України

Суть радянізації	Система заходів, спрямованих на насильницьке установлення радянської влади, побудову соціалістичного суспільства за економічною та політичною моделлю СРСР на західноукраїнських землях
Основні складові	<ul style="list-style-type: none"> • Деполонізація і нав'язування радянської ідеології. • Знищення буржуазних прошарків населення — буржуазії, поміщцтва. • Етнографічні зміни: зменшення чисельності поляків та євреїв. • Економічні перетворення за взірцем СРСР
Державне управління	<ul style="list-style-type: none"> • Створено органи радянської влади. • Поширено радянське законодавство. • Поділ на воеводства замінено поділом на області та райони. • Зі східних районів до Західної України направлено велику кількість кадрів, часто російськомовних. • Установлено контроль партійно-радянського керівництва над усіма сферами життя
Промисловість	<ul style="list-style-type: none"> • Проведено націоналізацію промислових підприємств. • Розпочато індустріалізацію. • Запроваджено 8-годинний робочий день
Сільське господарство	<ul style="list-style-type: none"> • Ліквідовано поміщицьке та церковне землеволодіння. • Землю розподіляли між селянами. • Навесні 1940 р. розпочалася примусова колективізація

Соціальна та культурна сфера	<ul style="list-style-type: none"> • «Культурна революція»: насадження комуністичної ідеології, виховання відданості сталінському режиму системою освіти та засобами масової інформації. • Розширено мережу навчальних закладів усіх рівнів; засновано бібліотеки, клуби тощо. • Проведено українізацію державних установ, усієї системи освіти, преси, культурних закладів, судочинства. • Уведено безкоштовне навчання, медичне обслуговування, пенсійне забезпечення. • Ліквідовано безробіття. • Заборонено всі політичні партії, громадські, кооперативні, культурно-освітні товариства, створені раніше; дозволена діяльність лише КП(б)У, комсомолу, радянських профспілок. • Радянську політику запроваджували командно-адміністративними методами, нехтуючи місцевими особливостями та традиціями. • Розпочалися утиски церкви, особливо греко-католицької. • Репресії щодо місцевого населення; у східні райони депортовано близько 10 % населення — колишніх держслужбовців, осадників, поміщиків, офіцерів, громадських і політичних діячів
Результати радянзації	<ul style="list-style-type: none"> • Покращився рівень життя найбідніших прошарків населення. • Зростало незадоволення репресивними методами влади. • Поширювалася ідея створення самостійної Української держави, що сприяло вступу молоді до загонів ОУН

Напад Німеччини на СРСР. Початок радянсько-німецької війни

Україна в німецьких планах

Мета захоплення України Німеччиною	Варіанти планів нацистської Німеччини щодо України
<ul style="list-style-type: none"> • Підірвати військово-промисловий потенціал СРСР. • Забезпечити Німеччину ресурсами для ведення війни. • Створити вигідний плацдарм для подальшого наступу німецької армії. • Нейтралізувати Крим як стратегічний об'єкт у Чорному морі. • Деморалізувати Червону армію та населення СРСР 	<ul style="list-style-type: none"> • Після розгрому СРСР і повалення більшовицького режиму створити нову Російську державу, до складу якої ввійшла б і Україна. • Сприяти створенню маріонеткової держави «Велика Україна», виходячи з тактичних міркувань та інтересів Німеччини. • Перетворити Україну на німецьку колонію, джерело сировини, трудових ресурсів, родючих земель; саме цю думку поділяв А. Гітлер

Співвідношення сил СРСР та Німеччини

	Німеччина	СРСР
Загалом		
Особовий склад армій	8 300 тис. осіб (після мобілізації)	5 700 тис. осіб (до мобілізації)
Гармати й міномети	88 тис.	115 900
Танки	5 700	23 300
Літаки	10 тис.	22 400
На кордоні		
Особовий склад армій	153 дивізії (4 050 тис. осіб)	170 дивізій (3 484 тис. осіб)
Гармати й міномети	50 тис.	50 тис.
Танки	4 тис.	12 379
Літаки	2 850	19 500

Воснні дії 1941 року на території України

Дата	Подія	Результат
22 червня 1941 р.	Бомбардування німецькою авіацією українських міст (Рівне, Львів, Житомир, Київ, Севастополь та ін.), запеклі бої на кордонах	Утворено фронти: <ul style="list-style-type: none"> ○ Південно-Західний (командувач М. Кирпонос); ○ Південний (командувач І. Тюленев)
23–29 червня 1941 р.	Найбільша танкова битва початкового періоду війни в районі <i>Луцьк — Броди — Рівне</i>	Контрнаступ Червоної армії не мав успіху, хоча на ділянці вона мала 3846 танків, а німецька — 799 машин
30 червня – 11 липня 1941 р.	Відступ Червоної Армії на обох фронтах	<ul style="list-style-type: none"> • На Півдні німецько-румунські війська захопили Північну Буковину й Бессарабію та підійшли до Дністра. • На Заході України німці взяли Дрогобич, Львів, Луцьк, Рівне, Житомир і наблизилися до Києва

Дата	Подія	Результат
11 липня – 22 вересня 1941 р.	Київська оборонна операція: <ul style="list-style-type: none"> ○ Ставка Верховного головнокомандування не дозволила вчасно відвести війська з київського виступу й зайняти більш вдалу позицію для оборони; ○ в оточенні опинилися понад 660 тис. осіб; вийшли 20 тис. осіб; ○ у котлі загинув командуючий фронтом М. Кирпонос; ○ 19 вересня 1941 р. гітлерівці зайняли Київ 	<ul style="list-style-type: none"> • Оборона Києва дала змогу провести евакуацію на схід людей і великих підприємств Лівобережжя та Донбасу. • 16 вересня 1941 р. видано таємний наказ № 270: командири і солдати, які потрапили в полон, є дезертирами
5 серпня – 16 жовтня 1941 р.	Оборона Одеси	<ul style="list-style-type: none"> • Чорноморський флот міг контролювати акваторію Чорного моря, загрожуючи нафтовим родовищам Румунії. • Південний фронт організовано відійшов за Дніпро
25 жовтня 1941 р.	Німці зайняли Харків	До кінця жовтня окуповано значну частину Донбасу
30 жовтня 1941 р. – 4 липня 1942 р.	<i>Оборона Севастополя</i> , що тривала 250 днів	16 листопада 1941 р. радянські війська залишили Крим, крім невеликого району Севастополя

Наслідки воєнних дій 1941 р. для Червоної армії

Територіальні втрати	На кінець 1941 р. втрачено майже всю територію України, за винятком частини Донбасу і Севастопольського району
Людські втрати	<ul style="list-style-type: none"> • Військовополонених — 3 806 865 радянських солдатів. • Убитих і померлих від ран у госпіталях — 567 тис. осіб. • Поранених і хворих — 1314 тис. осіб. • Дезертирів (ті, хто ухилився від полону і фронту) — від 1 до 1,5 млн осіб. • Зниклих безвісти — близько 1 млн осіб
Втрати техніки	21 тис. танків, 17 тис. літаків, 33 тис. гармат і 6,5 млн стрілецької зброї

Воєнні дії першої половини 1942 р.

Передумови	Внаслідок розгрому німців під Москвою в грудні 1941 р., коли був зірваний план блискавичної війни, створені умови для контрнаступу радянських військ	
Плани воєнних дій	На початок 1942 р. радянське керівництво не мало єдиного погляду на розвиток воєнних дій: <ul style="list-style-type: none"> ○ Генштаб: активна стратегічна оборона, накопичення резервів, а потім перехід у рішучий наступ; ○ Сталін: серія наступальних операцій на окремих напрямках у Криму, під Харковом і Ленінградом 	
<i>Хід воєнних дій</i>		
Дата	Подія	Результат
Грудень 1941 – січень 1942 рр.	Керченсько-Феодосійський десант	<ul style="list-style-type: none"> • Розгром Кримського фронту. • Повторна окупація Криму
Січень – квітень 1942 р.	Кримська операція з метою визволення степового Криму	<ul style="list-style-type: none"> • Поразка і втрата Керченського півострова. • У полон потрапило 176 тис. радянських солдат і офіцерів, втрачено всі літаки й танки, 2,5 тис. гармат
12–29 травня 1942 р.	Барвінківська (Харківська) наступальна операція радянських військ під Харковом	В оточення потрапили три радянські армії загальною чисельністю 240 тис. осіб
4 липня 1942 р.	Здано <i>Севастополь</i> ; проте останні захисники міста утримували оборону на мисі Херсонес до 15 липня	За час оборони міста ворог утратив близько 300 тис. осіб — більше, ніж усі втрати нацистів з вересня 1939 р. по червень 1941 р.
<i>Наслідки воєнних дій</i>		
<ul style="list-style-type: none"> • План бліцкригу остаточно зірваний. • 22 липня 1942 р. територію України остаточно окуповано нацистськими військами після захоплення м. Свердловська Ворошиловградської (нині — Луганської) області. • 28 липня 1942 р. Державний комітет оборони видав наказ № 227 («Ані кроку назад!»): <ul style="list-style-type: none"> ○ запроваджувалися штрафні роти і батальйони; ○ поширено практику загороджувальних загонів, що перебували в тилу військових частин і мали розстрілювати «боягузів» у випадку відступу; ○ дозволялося знімати з посад командувачів арміями, командирів дивізій, полків за «самовільний» відступ 		

Причини поразок Червоної армії

Радянське керівництвом ігнорувало дані розвідки про дату наступу німецьких військ	Сталін був переконаний, що Німеччина не розпочне війну проти СРСР до перемоги над Великою Британією
Відсутній план оборонної війни	Напад нацистської Німеччини був раптовим
Тоталітарний характер влади поставив у залежність від волі Сталіна та його найближчого оточення життя мільйонів людей і не сприяв проявам ініціативності	Репресії командного складу армії напередодні війни призвели до того, що у 1941 р. лише 26 % командирів мали досвід бойових операцій, 7 % командирів — вищу військову освіту, 37 % не мали навіть середньої освіти
Після укладення пакту Ріббентропа-Молотова СРСР опинився в міжнародній ізоляції як союзник Німеччини; крига у відносинах з Великою Британією та США почала скресати лише влітку — восени 1941 р., коли формувалась антигітлерівська коаліція	

Мобілізаційні заходи в Україні

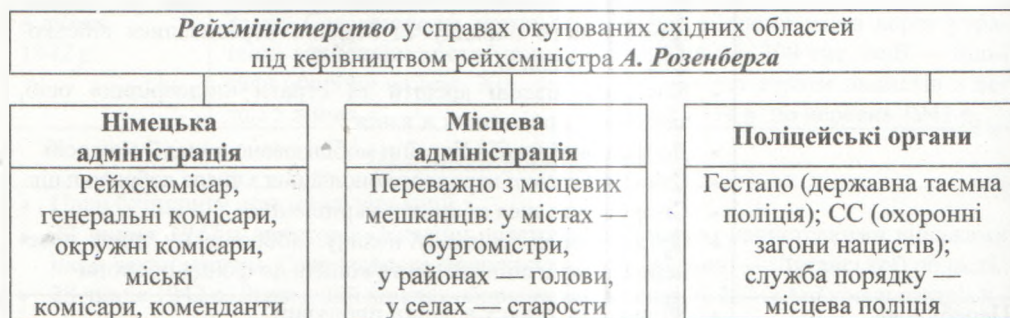
Поняття мобілізації	Переведення збройних сил держави, промисловості, транспорту та інших галузей економіки на воєнний стан
Основні мобілізаційні заходи	<ul style="list-style-type: none"> • Й. Сталін очолив Державний Комітет Оборони та Ставку Верховного Головнокомандування, фактично замкнувши на собі прийняття найважливіших рішень. • У більшості областей введено воєнний стан, усі справи громадського порядку та безпеки передавалися військовим трибуналам. • Почалися масові арешти та страти «підозрілих» осіб, знищення політичних в'язнів. • До Червоної армії з України мобілізовано понад 2 млн осіб. • Створено загони народного ополчення з числа добровольців. • Споруджувалися оборонні укріплення. • Організовано державну позичку, добровільну здачу населенням дорогоцінностей та коштів до фонду оборони
Перебудова економіки на воєнний лад	<ul style="list-style-type: none"> • Збільшено випуск військової продукції. • Тривалість робочого дня подовжено до 11 годин. • Скасовано відпустки. • Керівництву дозволено переводити працівників на будь-яку роботу без їх згоди. • Жорстка трудова дисципліна
Евакуація — виведення у тил з місцевості, що перебувала під загрозою нападу ворога, населення, матеріальних ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> • 26 червня 1941 р. в Україні створено спеціальну комісію з евакуації на чолі з Д. Жилою. • Першочергово евакуйовані партійні та державні керівники, підприємства оборонної промисловості та їх працівники. • Усього з України евакуйовано понад 550 великих підприємств, не менше 3,5 млн населення. • Усе, що не встигали вивезти, підлягало знищенню

Окупаційний режим в Україні

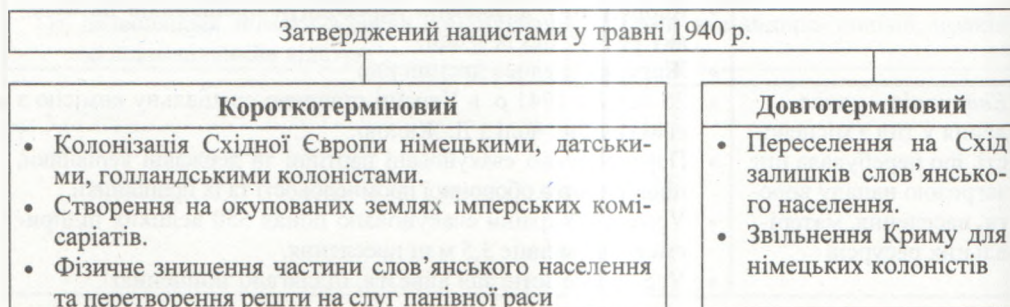
Зони окупації

Адміністративно-територіальна одиниця	Керівник	Територія	Центр
Румунська провінція «Трансністрія»	Губернатор Г. Алексяну	Чернівецька та Ізмаїльська області УРСР, землі між Бугом і Дністром	Тирасполь, згодом Одеса
Дистрикт «Галичина» у складі Польського генерал-губернаторства	Гауляйтер Г. Франк	Львівська, Дрогобицька, Станіславська й Тернопільська області УРСР	Львів
Рейхскомісаріат «Україна»	Гауляйтер Е. Кох	Більша частина українських земель (окрім прифронтових), Крим, Орловська область Росії, деякі райони Білорусії	Рівне
Прифронтові райони, підпорядковані військовому командуванню	Мали перейти до рейхскомісаріату «Україна»	Донбас, Чернігівська, Сумська, Харківська області	—

Управління окупованими територіями

План «Ост»

«Новий порядок»

Поняття «Нового порядку»	Жорстокий режим, установлений нацистами на окупованій території України, інших частинах СРСР, що супроводжувався масовими розстрілами і депортацією місцевого населення
Тотальний терор	<ul style="list-style-type: none"> • Уведено німецькі кримінальне право і суди, комендантську годину. • Спалення населених пунктів разом з мешканцями. В Україні спалено 381 село, вбито понад 40 тис. їх мешканців. • Створення системи концтаборів для радянських військовополонених і мирного населення (180 великих таборів); з 6 млн військовополонених загинули 4 млн, у тому числі 1 млн 800 тис. в Україні. • Широко практикувались страти заручників як відплата за теракти
Голокост	<ul style="list-style-type: none"> • Голокост — загибель значної частини єврейського населення Європи в ході систематичного переслідування і знищення його нацистами та їхніми посібниками в Німеччині й на захоплених територіях у роки II Світової війни. • В Україні нацисти знищили близько 2,4 млн євреїв і 220 тис. циган. • Після захоплення Києва у Бабиному Яру лише за два дні (29 і 30 вересня 1941 р.) було розстріляно 33,7 тис. євреїв. Усього в Україні нараховують близько 250 місць масових розстрілів. • На захист євреїв відкрито виступив митрополит греко-католицької церкви А. Шептицький, який особисто врятував 150 дітей. • 550 українців Ізраїль визнав праведниками світу за укриття євреїв від переслідування і страти
Економічна експлуатація	<ul style="list-style-type: none"> • Трудова повинність від 18 до 45, згодом — від 14 до 65 років. • Населення міст нічим не забезпечувалось, лише взимку 1941/1942 років запроваджено картки на продукти, які забезпечували половину фізіологічної норми виживання. • Примусове вивезення до Німеччини робочої сили — остарбайтери (2,5 млн осіб). • Економічний визиск України: вивезення хліба, продовольства, устаткування заводів і фабрик, культурних цінностей, навіть чорнозему до Німеччини. • Збережено колгоспну систему під новою назвою «громадські господарства» (за винятком західноукраїнських земель). • Уведено гроші — окупаційні марки
Зміни в окупаційній політиці (через відступ німецької армії на фронті) навесні 1943 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Запроваджено соціальний захист працівників: право на лікарняний зі збереженням половини зарплати, медичне обслуговування, пенсію за втрату годувальника тощо. • Уведено пенсії для осіб, які постраждали від більшовицьких репресій, розкуркуленим селянам повертали майно. • У містах фінансували роботу дитячих притулків, дитсадків. • Уведено матеріальне заохочення співпраці з окупаційною владою: нагородження землею та худобою, промисловими товарами, зниження податків

Колабораціонізм

Поняття колабораціонізму	Добровільна співпраця місцевого населення з окупаційною владою
Причини поширення	<ul style="list-style-type: none"> • Прагнення помсти радянській владі за спричинені нею кривди — розкуркулення, голодомор, репресії тощо. • Сподівання, що за допомоги Німеччини можна здобути незалежність України. • Визнання СРСР військовополонених зрадниками батьківщини штовхало їх на співпрацю з нацистами заради виживання. • Прагнення пристосуватися до нових умов життя та зробити кар'єру. • Страх за життя родини
Прояви колабораціонізму	<ul style="list-style-type: none"> • Участь у роботі окупаційної адміністрації — магістратурах, допоміжній поліції тощо. Постійним представницьким органом українців був Український центральний комітет на чолі з професором В. Кубійовичем у Кракові. • Служба в допоміжних військових частинах, до яких часто записувалися військовополонені
Оцінка колабораціонізму	Колабораціонізм населення на території колишнього СРСР неспівставний з колабораціонізмом у країнах Західної Європи, де були здебільшого збережені громадські та державні установи. Співробітництво з окупаційною владою часто означало єдиний шанс на виживання колаборанта і його родини

Наступальні операції Червоної Армії кінця 1942–1943 рр.

Дата	Подія	Результат
19 листопада 1942 р. – 2 лютого 1943 р.	Контрнаступ Червоної Армії під <i>Сталінградом</i> , початок докорінного зламу в II Світовій війні на користь антигітлерівської коаліції. Оточено 300 тис. німців та союзників, 90 тис. з них потрапили в полон, решта загинули	<ul style="list-style-type: none"> • <i>18 грудня 1942 р.</i> звільнено перший населений пункт УРСР — <i>с. Півнівка</i> Міловського р-ну Ворошиловградської (зараз Луганської) області. • У січні – лютому 1943 р. звільнені Донбас і Харків. • у лютому – березні 1943 р. внаслідок контрнаступу німецьких військ Червона Армія втратила Харків, Белгород, Північно-Східний Донбас
5 липня – 23 серпня 1943 р.	<i>Курська битва</i> . Червона армія досягла переваги (у чисельності бійців — у півтора рази, майже вдвічі — в артилерії, в 1,3 рази — в авіації) та перейшла в контрнаступ	<ul style="list-style-type: none"> • Серпень 1943 р. — Білгородсько-Харківська операція. • У вересні 1943 р. завершено звільнення Донбасу. • Червона армія вийшла до Дніпра

Дата	Подія	Результат
Вересень – листопад 1943 р.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Битва за Дніпро</i> — Нижньо-Дніпровська і Київська операції з форсування Дніпра. • <i>6 листопада 1943 р.</i> ціною величезних жертв звільнено Київ: за різними оцінками, втрати становили від 417 тис. до 2 млн червоноармійців 	У жовтні 1943 р. звільнено Запорізьку, Дніпропетровську області
Наслідки воєнних дій		
<ul style="list-style-type: none"> • Звільнено Лівобережну і Південну Україну. • 20 жовтня 1943 р. Воронежський, Степовий, Південно-Західний, Південний фронти перейменовані відповідно на 1-й, 2-й, 3-й, 4-й Українські фронти . • 3 осені 1943 до осені 1944 р. до Червоної армії з України було мобілізовано понад 4 млн осіб. Польові військкомати формували з молоді маршові роти, які кидали в бій, часто навіть у цивільному одязі та з однією рушницею на 5–10 осіб (так звані «чорносвітники», або «трофейні солдати»). Так хлопці мали спокутувати гріх українців, які надто довго жили на окупованій території 		

Наступальні операції Червоної Армії 1944 р. Визволення України

Дата	Подія	Результати
Січень 1944 р.	Житомирсько-Бердичівська, Кіровоградська операції	<ul style="list-style-type: none"> • Майже повністю звільнено Київську і Житомирську області. • Підготовлено умови для успішного проведення Корсунь-Шевченківської операції
Січень – лютий 1944 р.	<i>Корсунь-Шевченківська операція</i> («Сталінград на Дніпрі»)	В оточенні опинились 11 ворожих дивізій чисельністю 80 тис. осіб, ворог зазнав великих технічних втрат
Січень – лютий 1944 р.	Нікопольсько-Криворізька, Рівненсько-Луцька операції	Створені умови для наступу на Правобережну Україну
Березень – середина квітня 1944 р.	Проскурово-Чернівецька, Умансько-Ботошанська, Березнегувато-Снігурівська, Одеська операції	<ul style="list-style-type: none"> • Звільнено Південну й Правобережну Україну. • У березні 1944 р. радянські війська вийшли на кордон із Румунією, у квітні 1944 р. — на кордон із Чехословаччиною
8 квітня – 12 травня 1944 р.	Кримська наступальна операція	<ul style="list-style-type: none"> • Визволення Криму. • Депортація населення Криму: у травні 1944 р. за звинуваченням у зраді з півострова до Узбекистану виселено 238,5 тис. татар, 15 тис. греків, 12,4 тис. болгар, 8,5 тис. вірмен; майже половина депортованих загинула

Дата	Подія	Результати
Липень 1944 р.	Львівсько-Сандомирська операція	<ul style="list-style-type: none"> Німецькі війська відступили із Західної України та південно-східних районів Польщі. Створено сприятливі умови для наступу радянських військ у Закарпатті, Польщі та Чехословаччині
Серпень 1944 р.	Ясько-Кишинівська операція	<ul style="list-style-type: none"> Визволено Молдавську РСР та Ізмаїльську область України. З війни виведено союзника Німеччини — Румунію
Жовтень 1944 р.	Карпатсько-Ужгородська операція	<ul style="list-style-type: none"> 8 жовтня 1944 р. визволено останній окупований нацистами населений пункт УРСР — <i>с. Лавочне</i> Дрогобицької області. 28 жовтня 1944 р. — повне визволення Закарпаття
Наслідки воєнних дій		
<ul style="list-style-type: none"> Нацистські окупанти повністю вигнані з українських земель 9 травня 1945 р. — завершення війни з Німеччиною, День перемоги 		

Рух Опору в Україні в 1941–1942 рр.

Поняття Руху Опору	Підпільна і повстанська боротьба народів Європи проти окупації Німеччиною та її союзниками
Причини розгортання	<ul style="list-style-type: none"> Жорстокий окупаційний режим. Організація руху опору на окупованих територіях радянським керівництвом
Форми діяльності	<ul style="list-style-type: none"> Допомога партизанам і підпільникам. Відмова від співпраці з окупаційною владою. Саботаж (випуск неякісної продукції, зрив поставок продовольства для німецької армії, ухилення від робіт тощо). Поширення листівок, газет із закликами до боротьби проти окупантів. Створення підпільних, партизанських і регулярних військових структур. Диверсії на комунікаціях ворога, знищення ліній зв'язку, шляхів, мостів. Розгром ворожих штабів, гарнізонів, комендатур тощо. Розвідувальна діяльність. Визволення військовополонених та врятування людей від вивезення на каторжні роботи до Німеччини. Рейди по тилах ворога
Течії Руху Опору в Україні	

Радянська
За відновлення радянської влади (радянські партизани і підпільники)

Національна
За створення незалежної України (ОУН, Українська повстанська армія)

Польська
За відновлення Польщі (Армія крайова)

Радянська течія Руху Опору

Мета	<ul style="list-style-type: none"> • Сприяти діям Червоної армії у визволенні України, узгоджуючи військові операції. • Представляти радянську владу на окупованій території, займатися пропагандистською роботою. • Нейтралізувати вплив ОУН на Правобережній Україні
Територія	Сумщина, Чернігівщина, Полісся
Особливості	<ul style="list-style-type: none"> • Радянська військова доктрина не передбачала організації партизанського та підпільного руху, оскільки війну планувалося вести на території противника; лише влітку 1942 р. Сталін визнав необхідність координації руху опору. • Спроби організації радянського руху опору влітку 1941 р. належать працівникам НКВС та комуністам, залишеним у тилу ворога для підпільної діяльності, проте підтримки українців вони не мали
Керівні структури	Червень 1942 р. — утворено <i>Український штаб партизанського руху</i> під керівництвом <i>Т. Строкача</i>
Підпільні групи	<ul style="list-style-type: none"> • Підготовка підпільної роботи відбувалася нашвидкуруч, без ретельного добору кадрів, організації конспірації тощо, тому втрати серед підпільників були великими: до літа 1942 р. з 23 створених підпільних обкомів партії залишилося 13. • Усього протягом окупації в Україні діяло понад 3,5 тис. підпільних організацій і груп
Партизанські загони	<ul style="list-style-type: none"> • Першими партизанами і підпільниками вимушено ставали радянські бійці, які опинялися в оточенні й вели боротьбу за виживання. • У серпні 1941 – липні 1942 рр. НКВС створив 778 партизанських загонів і 622 диверсійні групи, але до кінця 1942 р. 93 % цих формувань припинили існування. • Партизанські загони склалися переважно з партійного, комсомольського, радянського і господарського активу, співробітників міліції та органів держбезпеки. • У другій половині 1942–1943 рр. радянські партизани фактично перетворилися на регулярну армію: вони отримували постачання, командирам нараховували зарплату, як офіцерам. • Найбільшими з'єднаннями, що налічували по 2–4 тис. бійців, командували <i>С. Ковпак</i>, <i>О. Федоров</i>, <i>М. Наумов</i>, <i>О. Сабуров</i>. • Форми боротьби — диверсії на залізницях та воєнних об'єктах, рейди по тилах ворога, розвідка. • У міру наближення радянської армії дії партизан дедалі більше узгоджувалися з діями регулярної армії
Діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Операції, спрямовані на знищення комунікацій ворога та підтримку наступу радянської армії: <ul style="list-style-type: none"> ○ липень — серпень 1943 р. — операція «Рейкова війна»; ○ вересень 1943 р. — операція «Концерт». • Участь у визволенні населених пунктів (Рівне, Луцьк, Умань тощо). • Глибокі рейди по тилах ворога: <ul style="list-style-type: none"> ○ Карпатський рейд С. Ковпака (червень–жовтень 1943 р.) з метою виведення з ладу нафтопромислів; ○ Львівсько-Варшавський рейд П. Вершигори (січень–квітень 1944 р.);

	<ul style="list-style-type: none"> ○ усього протягом війни — 19 рейдів. • Терор проти колаборантів та членів їхніх родин. • Терор проти населення Західної України, яке підтримувало ОУН та УПА
Результати діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • Партизанами та підпільниками було вбито близько 10 тис. німецьких військових та колаборантів. • Знищення техніки і живої сили противника, саботаж продовольчих поставок тощо відповідали завданню вигнання нацистських окупантів. • На думку деяких дослідників, широкого розгортання підпільно-партизанського руху в Україні не відбулось через побоювання радянського командування, що озброєні формування можуть долучитись до національної течії Руху Опору

Українці в Червоній армії та радянському Русі Опору

	<p>Народився на Чернігівщині в бідній селянській сім'ї. Воював у I Світовій війні, підпав під агітацію більшовиків. 1918 р. вступив до Червоної армії, 1940 р. став командувачем військами Ленінградського військового округу. За власним зізнанням, Кирпонос активно боровся з опозицією та розвінчував ворогів народу — вочевидь, це пояснює його злет.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Брав участь у Фінській війні, яка принесла полководцеві звання Героя Радянського Союзу. • У лютому 1941 р. генерал-полковник очолив Київський військовий округ. • З початком війни проти Німеччини став головнокомандувачем Південно-Західного фронту. • У вересні 1941 р. під час Київської оборонної операції Кирпонос дорого заплатив за помилки вождя: фронт потрапив у німецьке оточення, а сам генерал загинув у бою або наклав на себе руки
<p>Михайло Кирпонос (1892–1941) — радянський воєначальник, Герой Радянського Союзу</p>	<p>Народився в с. Котельва на Полтавщині в бідній селянській родині. Брав участь у I Світовій війні, нагороджений Георгієвським хрестом. 1918 р. організував партизанський загін, який боровся з німецькими військами, згодом воював з арміями А. Денікіна і П. Врангеля. 1919 р. вступив до РКП(б). Після завершення війни перейшов на господарську роботу; 1937 р. очолив Путивльський міськвиконком Сумської області. Лише випадок і дружба врятували його від арешту та ув'язнення в добу Великого терору.</p> <ul style="list-style-type: none"> • У вересні 1941 р. створив і очолив Путивльський партизанський загін, у жовтні — Сумське партизанське з'єднання. • З'єднання Ковпака здійснили кілька рейдів українськими, білоруськими та російськими лісами, але найвідомішим був Карпатський рейд 1943 р. — понад 10 тис. км. • 1944 р. С. Ковпак став членом Верховного Суду УРСР, після війни входив до Президії Верховної Ради УРСР. • Автор книги «Від Путивля до Карпат»
 <p>Сидір Ковпак (1887–1967) — командир Сумського партизанського з'єднання, двічі Герой Радянського Союзу</p>	

Семен Тимошенко (1895–1970) — радянський воєначальник, двічі Герой Радянського Союзу

Народився на Одещині в селянській родині. Військовий шлях розпочав у роки I Світової війни. У 1937–1938 рр. Тимошенко по черзі очолював Північно-Кавказький, Харківський, Київський військові округи.

- У вересні 1939 р. командував так званим «Визвольним походом» Червоної армії на Західну Україну.
- Брав участь у Фінській війні 1939–1940 рр.
- 1941 р. призначений заступником наркома оборони, головнокомандувачем військ Західного (згодом Південно-Західного) стратегічного напрямку, командувачем Західного та Південно-Західного фронтів.
- Під його командуванням відбувалася Барвінківська (Харківська) наступальна операція 1942 р., що завершилася катастрофою і величезними втратами радянських військ.
- 1943–1945 рр. був представником Ставки Верховного головнокомандування з координації дій військ ряду фронтів і Чорноморського флоту.
- Двічі герой Радянського Союзу, кавалер ордену «Перемоги», п'яти орденів Леніна та інших нагород

Національна течія Руху Опору

Розкол ОУН у 1940 р.	
ОУН-М (мельниківці)	ОУН-СД (самостійники-державники), або ОУН-Б (бандерівці)
Керівник А. Мельник	Керівник С. Бандера

Діяльність ОУН в роки II Світової війни

	ОУН-М	ОУН-Б
Провідна ідея	Незалежність України буде поступово здобута за допомоги Німеччини	Українська держава буде встановлена внаслідок національної революції, тому орієнтація винятково на зовнішню підтримку є хибною
Діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Утворювалися похідні групи. • Відмежувалися від проголошення незалежності України 30 червня 1941 р., вважаючи, що цей крок загострив відносини з німецькою окупаційною владою. • У жовтні 1941 р. в Києві створено Українську національну раду на чолі з професором М. Величковським, яку розглядали як пе- 	<ul style="list-style-type: none"> • Утворювалися похідні групи. • 1941 р. створено український легіон (600 осіб) як основу майбутньої української армії, що складався з батальйонів «Роланд» і «Нахтігаль». • 30 червня 1941 р. у Львові проголошено Акт відновлення Української держави, очолюваної урядом на чолі з

	ОУН-М	ОУН-Б
	<p>редпарламент майбутньої Української держави. За місяць її діяльність була заборонена гітлерівцями.</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1943 р. створено стрілецьку дивізію СС «Галичина», яка мала воювати лише на Східному фронті й ніколи — проти західних союзників. Дивізія брала участь у боротьбі з радянськими партизанами, а в липні 1944 р. була розгромлена Червоною армією під Бродами. • Від 1943 р. ОУН-М створює партизанські загони для боротьби з нацистами 	<p>Я. Стецьком. Новостворений уряд був розігнаний німцями, С. Бандера та Я. Стецько заарештовані.</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1942 р. ОУН-Б взяла участь у створенні УПА. • У серпні 1943 р. III Надзвичайний великий збір ОУН-Б проголосив курс на боротьбу проти «московсько-більшовицького та німецького ярма» та прийняв програму, яка передбачала розбудову демократичної держави і рівність громадян України незалежно від національності
Результати діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • У листопаді – грудні 1941 р. почалися репресії проти ОУН-М. • Громадянські структури, створені ОУН-М, перетворилися на додаток окупаційного апарату 	<ul style="list-style-type: none"> • У вересні 1941 р. розпочалися репресії окупаційної німецької влади проти ОУН-Б, яка була змушена піти в підпілля. • Головні зусилля ОУН-Б в 1942–1945 рр. зосередились на організації збройної боротьби з окупантами

Діяльність УПА

Поняття УПА	Українська повстанська армія (УПА) — військово-політичне формування, що діяло в Україні в 1942–1950-х рр.
Мета	Здобуття незалежності України
Територія	Переважно західноукраїнські землі
Етапи формування	<ul style="list-style-type: none"> • Улітку 1941 р. за ініціативою ОУН створено Українську Народну Револьюційну Армію (УНРА), що налічувала до 4 тис. осіб. Згодом через тиск німців більшість бійців УНРА перейшла до відділів Народної міліції, що контролювала порядок у населених пунктах. • У серпні 1941 р. Т. Бульба-Боровець оголосив себе головним отаманом України, організував нерегулярне формування української міліції — «Поліську Січ», що діяла на території Полісся і Волині (1–2 тис. осіб). • 14 жовтня 1942 р. — офіційна дата створення УПА; орієнтовна чисельність — 25–30 тис. осіб (на 1944 р.). • 1943 р. до УПА приєднано майже всі загони «Поліської Січі» та мельниківців, загони Української Народної Самооборони на чолі з О. Луцьким діяли під безпосереднім контролем УПА
Командири	Д. Клячківський (Клим Савур), з 1943 р. — Р. Шухевич

Протистояння з Німеччиною	<ul style="list-style-type: none"> • Перша сутичка з німецькими окупаційними військами відбулась у січні 1943 р. на Рівненщині. • Визволила значну територію Полісся, Волині, Галичини, де створила українську адміністрацію («українські республіки»). Безземельних і малоземельних селян стали наділяти землею. • Громила німецькі табори для військовополонених. • Здійснювала диверсії на німецьких комунікаціях і теракти проти гітлерівського командування. • У червні 1943 р. німецьке командування організувало масштабну анти повстанську операцію із залученням танків, літаків та бронепоездів
Протистояння з СРСР	<ul style="list-style-type: none"> • Воєнні дії проти радянських партизан розпочались з січня 1943 р. з метою здобуття зброї та боєприпасів. • Активна фаза протистояння почалась у 1944 р., з приходом фронту на територію Правобережжя і Західної України. • Навесні 1944 р. відбулось кілька масштабних зачисток, спрямованих проти УПА та ОУН. • Взимку 1944–1945 рр. НКВС організував «Велику блокаду» лісових масивів Західної України, вбивства командирів через агентурну мережу
Керівні органи	<p>Обрані в липні 1944 р., в умовах наступу Червоної армії:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Українська головна визвольна рада (УГВР) — вищий керівний орган національно-визвольної боротьби українського народу (президент К. Осмак); • Генеральний секретаріат, який очолив Р. Шухевич
Противники УПА	<ul style="list-style-type: none"> • Німецькі окупаційні війська та їх союзники. • Польська Армія Крайова. • Радянські партизанські загони. • Підрозділи Червоної армії
Результати діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • УПА перетворилася на серйозну військову силу: на 1944 р. її чисельність склала, за різними оцінками, 60–90 тис. бійців. • Через загони УПА протягом війни пройшло 400 тис. осіб. • Загони УПА стали багатонаціональними завдяки приєднанню кримських татар, грузин, узбеків, вірмен тощо, які полишили службу в частинах німецької армії. • На відміну від Руху Опору в Європі, УПА не отримувала жодної зовнішньої підтримки, тому змушена зберігати і зміцнювати власні сили, поширювати свій контроль на якомога більшу частину українських земель, вичікуючи моменту для вирішального удару

Діячі українського національного Руху Опору

Олена Теліга
(1907–1942) —
українська поетеса
і громадська діячка

Народилася в Петербурзі в сім'ї інженера. Батько Олени працював якийсь час міністром уряду УНР. Після поразки УНР родина емігрувала до Чехо-Словаччини, де Олена вступила на історико-філологічний факультет Українського педінституту та одружилась зі старшиною армії УНР Михайлом Телігою. У 22 роки Теліги переїхали до Варшави. Там вона познайомилася з Д. Донцовим та одним з керівників ОУН О. Ольжичем.

- 1939 р. вступила до ОУН; під час розколу організації підтримала А. Мельника.
- У липні 1941 р. у складі похідної групи вирушила до Львова, а звідти — до Києва.
- В окупованому Києві очолила Спілку українських письменників та редагувала літературно-мистецький альманах «Літаври» при тижневику «Українське слово». «Літаври» знайомили киян із творчістю української еміграції, наголошували на українських національних і державних цінностях.
- Коли почалися репресії нацистів щодо ОУН, Олена відмовилася залишати Київ. Її та чоловіка заарештували 9 лютого 1942 р. та розстріляли в Бабиному Яру 22 лютого

Степан Бандера
(1909–1959) —
ідеолог українського
націоналістичного руху,
голова Проводу ОУН-Б

Народився в с. Старий Угринів у сім'ї греко-католицького священника. Навчався на агрономічному відділі Високої Політехнічної школи, працював у «Просвіті» та «Пласті», займався спортом.

- 1929 р. вступив до ОУН, 1933 р. став крайовим провідником ОУН на західноукраїнських землях. Саме під керівництвом Бандери ОУН переходить до гучних політичних терактів.
- За організацію вбивства міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького (1934) Бандеру засудили до страти, яку згодом замінили на довічне ув'язнення (вийшов на волю у вересні 1939 р.).
- 1940 р. група, очолювана Степаном Бандерою, вийшла з ОУН та заснувала ОУН-Б.
- ОУН-Б 30 червня 1941 р. проголосила відновлення Української Держави, Бандеру заарештували, українські батальйони розпущені.
- У концтаборі Заксенхаузен Бандера перебував до грудня 1944 р., поки німці не звільнили його з розрахунку — що правда, марного — на тісне співробітництво.
- 1945 р. Бандеру поновлено на посаді голови Проводу ОУН, Р. Шухевич став його заступником.
- 15 жовтня 1959 р. С. Бандеру було вбито агентом КДБ в Мюнхені — ціаністим калієм зі спеціального пістолету

Роман Шухевич
(1907–1950) —
голова командувач
Української
повстанської армії

Народився у Львові в родині юриста. Закінчив Львівський політехнічний інститут. Любив спорт, був членом «Гласту» і студентом заочного курсу Музичного інституту ім. М. Лисенка у Львові за класом фортепіано.

- 1925 р. вступив до УВО.
- Зі створенням ОУН став учасником багатьох акцій організації. Уважав, що український народ в умовах польської окупації зможе здобути собі свободу лише силовим шляхом.
- У 1934–1937 рр. перебував у концтаборі.
- Після звільнення організував рекламний кооператив «Фамма», який став легальним прикриттям для діяльності ОУН та місцем працевлаштування для багатьох оунівців.
- Нелегально перейшовши в 1938 р. до Карпатської України, Шухевич допомагав створювати її збройні сили.
- Після розколу ОУН 1940 р. очолив відділ ОУН-Б на українських землях, що ввійшли до Німеччини за пактом Ріббентропа-Молотова.
- 1941 р. став заступником командира українського батальйону «Нахтігаль».
- 1943 р. на III Надзвичайному великому зборі ОУН обраний Головою Бюро Проводу ОУН та головнокомандуючим УПА.

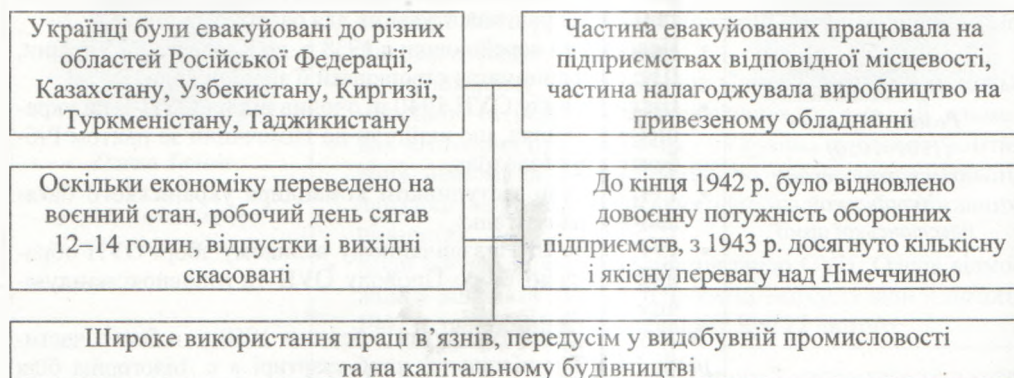
Загинув головнокомандувач 5 березня 1950 р. в бою з частинами НКВС у підпільній штаб-квартирі в с. Білогорща біля Львова. Усі його родичі пройшли через ув'язнення і заслання

Волинська трагедія

Поняття Волинської трагедії	Волинською трагедією називають взаємне винищення мирного населення поляками та українцями в 1943–1944 рр. на Волині
Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Давні історичні стереотипи, що виникли за часів Речі Посполитої та поглибились в роки україно-польської війни 1918–1919 рр. та подальшої польської окупації західноукраїнських земель. • Відмова польського емігрантського уряду підтримати ідею незалежності соборної України. • Провокації з боку окупаційної нацистської влади, зокрема масове виселення поляків для створення німецької колонії «Гімлерштадт» і переселення на їх місце українських селян. • Значна кількість поляків на адміністративних посадах в окупаційній адміністрації на Волині
Основні події	<ul style="list-style-type: none"> • Восени 1941 р. почалися масові вбивства українців, здійснювані Армією Крайовою на Холмщині, Підлящі, у 1942–1944 рр. — на Галичині й Волині. • У липні 1943 р. відбулась акція деполонізації Волині, організована керівництвом ОУН-Б: масове винищення близько 40 тис. мирних поляків. • У жовтні 1943 р. ОУН-Б заборонила антипольські дії. • У січні 1944 р. Армія Крайова відвоювала в УПА значну територію

	<p>Волині, вигнавши звідти українське населення.</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1945 р. УПА та Армія Крайова домовилися не воювати одне з одним, а організувати спільну боротьбу проти Червоної армії
Результати етнічних чисток	<ul style="list-style-type: none"> • Загибель десятків тисяч польського та українського мирного населення. • Розкол антигітлерівських сил. • Посилення україно-польського протистояння, яке остаточно завершилось лише в повоєнні роки внаслідок обміну населенням між Польщею та СРСР

Українці в тилу

Підсумки війни для України

Демографічні втрати	<ul style="list-style-type: none"> • Загальні — близько 14 млн осіб; безпосередні втрати — 8 млн осіб. • Україна дала Червоній армії 7 млн воїнів, з них загинуло 4,1 млн
Матеріальні збитки	<ul style="list-style-type: none"> • Матеріальні збитки в Україні становили близько 286 млрд крб. (42 % загалом по СРСР). • Зруйновано 714 міст і селищ, 28 тис. сіл, 16,5 тис. промислових підприємств. • Понад 10 млн осіб залишилися без житла. • Падіння виробництва: у 1945 р. вироблено 20 % електроенергії, 36 % вугілля, 17 % чавуну від рівня 1940 р. • Збір зернових у 3,5 разу менше за рівень 1940 р.
Герої України	<ul style="list-style-type: none"> • Жителі України здобули 2,5 млн бойових орденів і медалей за хоробрість і відвагу; 2072 українці здобули звання Героя Радянського Союзу, 32 з них — двічі, а льотчик <i>І. Кожедуб</i> — тричі. • Тисячі українців воювали в канадській, американській арміях, французькому русі опору, польській армії генерала В. Андерса тощо

Культура України в роки війни

<i>Освіта</i>	
В окупації	В евакуації та після
<p>Спрямована на онімечення українського населення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ дозволено лише початкову та професійну освіту; ○ уведено обов'язкове вивчення німецької мови; ○ освітні програми розроблено німецькими чиновниками 	<ul style="list-style-type: none"> • Значну частину навчальних закладів або їхню матеріальну базу знищено в роки окупації; на кінець 1943/44 навчального року школу відвідувало менше третини дітей шкільного віку. • Для дітей-сиріт у східних районах СРСР створені дитячі будинки та інтернати. • Налагоджено роботу понад 70 вишів України в евакуації
<i>Література</i>	
В окупації	В евакуації
<p>У Києві група письменників-членів ОУН організували Союз українських письменників, який видавав часопис «Литаври» (головний редактор — <i>О. Теліза</i>)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Добровольцями на фронт пішли радянські письменники А. Головко, М. Бажан, С. Склярєнко, О. Гончар тощо; більшість із них працювала військовими кореспондентами. • Створено агітаційні бригади для роботи у військових частинах, шпиталях, на оборонних підприємствах. • 1944 р. Сталін виступив з промовою «Про антиленінські помилки і націоналістичні збочення в кіноповісті Олександра Довженка «Україна в огні»
<i>Мистецтво</i>	
В окупації	В евакуації
<p>Працювали Львівський і Київський оперні театри, Театр музики і драми, Харківський драматичний театр, Харківський театр ляльок, Театр ім. Франка у Станіславі тощо</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Евакуйовано майже п'ятдесят театрів; з їхнього складу комплектували фронтові бригади, які давали концерти. • Розвиток кінодокументалістики: <ul style="list-style-type: none"> ○ перший кінорепортаж — «З фронтів Вітчизняної війни» (вересень 1941 р.); ○ українські оператори зняли близько 300 документальних фільмів і кіносюжетів; ○ фільми О. Довженка: «Битва за нашу Радянську Україну» (1943), «Перемога на Правобережній Україні» (1945). • Київська та Одеська кіностудії випускали в евакуації патріотичні фільми: «Як гартувалася сталь», «Партизани в степах України» тощо. • Налагоджено випуск плакатів, листівок, карикатур: цикл «Гнів Шевченка — зброя перемоги» В. Касіяна, «Розчавимо фашистську гадину» О. Олександрова, «Україна вільна» В. Корецького
 <p style="text-align: center;"><i>В. Касіян, із циклу «Гнів Шевченка — зброя перемоги»</i></p>	

<i>Наука</i>	
В окупації	В евакуації
<p>В окупації налагоджено роботу наукових установ: Української Академії Наук, Головного історичного архіву ім. В. Антоновича, Українського національного музею тощо</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Наукові заклади України, у тому числі Академія наук УРСР, евакуйовані. • Утворено Науково-технічний комітет сприяння обороні на чолі з <i>О. Богомольцем</i>. • Робота українських вчених у різних галузях: <ul style="list-style-type: none"> ○ розробка технології виплавки броньованих сталей (академік <i>М. Доброхотов</i>); ○ метод автоматичного дугового зварювання танків Т-34 під флюсом (Інститут електрозварювання АН УРСР на чолі з <i>Є. Патеном</i>); ○ радіолокатор, автоматичні системи пеленгації, пристрої для знешкодження підводних мін, удосконалені конструкції торпед (Фізико-технічний інститут АН УРСР); ○ сироватка для лікування ран (колектив Інституту клінічної фізіології на чолі з <i>О. Богомольцем</i>); ○ препарат для прискорення згортання крові (Інститут біохімії АН УРСР під керівництвом <i>О. Палладіна</i>); ○ вивчення раневої інфекції (Український інститут клінічної медицини на чолі з <i>М. Стражеско</i>)

